

קריאת שמע שעל המיטה

הקדמה:

חכמים תקנו שכל אדם יאמר קריאת שמע לפני שכבו על מיטתו, כדי שישן מתוך תורה. בכך ישמר מכל דברים רעים שלא יפגעו בו במהלך הלילה, וכן ירומם את שינתו לקראת יום נוסף של עבודת ה' אמיתית.

שאלה: האם חיילים המוסעים באוטובוסים במהלך תרגיל גדודי ממקום אחד לשני, לשם המשך תרגיל עם שחר, צריכים לקרוא קריאת שמע לפני שנתם בנסיעה זו?
האם חיילים שנחלק מהתארגנות לקראת פעילות לילית הולכים לישון קודם לחשיכה, רשאים לקרוא קריאת שמע ולברך ברכת 'המפיל' קודם שינה זו?

א. מקור הדין

תלמוד בבלי ברכות דף ד עמוד ב:

אמר רבי יהושע בן לוי: אף על פי שקרא אדם קריאת שמע בבית הכנסת (בתפילת ערבית), מצוה לקרותו על מטתו. אמר רבי יוסי: מאי קרא (איזה פסוק רומז לדבר זה)? 'רָגַזוּ וְאַל-תִּחַטְּאוּ, אִמְרוּ בְלִבְבְּכֶם עַל-מִשְׁכַּבְכֶּם וְדַמּוּ סֵלָה' (תהילים ד, ה).

רש"י על הגמרא:

אמרו בלבבכם - אמרו מה שכתוב 'על לבבך' (דברים ו, ו).
על משכבכם - שנאמר 'בשכבך' (דברים ו, ז).
ודמו - בשינה אחרי כן.

הגמרא מבארת, שמלבד מקריאת שמע עצמה מברך ברכת 'המפיל':

תלמוד בבלי ברכות דף ס עמוד ב:

הנכנס לישן על מטתו אומר מ'שמע ישראל' עד 'והיה אם שמוע'. ואומר ברוך המפיל חבלי שינה על עיני, ותנומה על עפעפי ומאיר לאישון בת עין (לאחר השינה). יהי רצון מלפניך ה' אלקי שתשיבני לשלום, ותן חלקי בתורתך, ותרגילני לידי מצוה, ואל תרגילני לידי עבירה, ואל תביאני לידי חטא, ולא לידי עון, ולא לידי נסיון, ולא לידי בזיון, וישלוט בי יצר טוב ואל ישלוט בי יצר הרע, ותצילני מפגע רע ומחללים רעים, ואל יבהלוני חלומות רעים והרהורים רעים, ותהא מטתי שלמה לפניך (שלא יהא פסול ורשע בזרעו), והאר עיני פן אישן המות, ברוך אתה ה' המאיר לעולם כולו בכבודו.

במשך הדורות הוסיפו לומר פסוקים ותפילות מלבד ברכת המפיל, כל עדה כפי מנהגה.

ב. טעם הדין

מן הגמרא בברכות ניתן ללמוד מדוע חכמים תקנו שאדם יקרא קריאת שמע על מיטתו:

תלמוד בבלי ברכות דף ה עמוד א:

אמר רבי יצחק: כל הקורא קריאת שמע על מטתו, כאלו אוזז

חרב של שתי פיות בידו (חרב חדה משני צדיה להגן עליו מפני המזיקים) שנאמר 'רוֹמְמוֹת אֵל בְּגִרְנָם וְחֶרֶב פִּיפֹת בְּיָדָם' (תהילים קמט, ו). מאי משמע (שפסוק זה עוסק בקריאת שמע שעל המיטה)? אמר ר' זוטרא ואיתימא ר' אשי: מרישא דענינא (מתחילת העניין), דכתיב (בפסוק הקודם) 'וְעָלְזוּ חֲסִידֶיךָ בְּכָבוֹד' (תהילים קמט, ה), וכתוב בתורה (כתוב לאחר מכן): 'רוֹמְמוֹת אֵל בְּגִרְנָם וְחֶרֶב פִּיפֹת בְּיָדָם'.
ואמר רבי יצחק: כל הקורא קריאת שמע על מטתו - מזיקין בדילין הימנו, שנאמר 'וּבְנֵי-רָשָׁף יִגְבְּהוּ עוֹף' (איוב ה, ז), ואין עוף אלא תורה, שנאמר: 'הִתְעַיֵּף עֵינֶיךָ בֹּז' וְאַיֶּנְכָּה' (משלי כג, ה), ואין רשף אלא מזיקין, שנאמר 'מִזֵּי רָעַב וּלְתַמִּי רָשָׁף וְקָטַב מְרִירָה' (דברים לב, כד).

רש"י על הגמרא:

ובני רשף יגביהו עוף - העוף מסלק ממך את בני רשף.
קטב מרירי - זה שם שד הצהרים, במסכת פסחים (דף קיא, ב).

ג. על איזו שינה תקנו לקרוא קריאת שמע שעל המיטה

א. שינה בלילה

הרמב"ם כותב שקריאת שמע שעל המיטה תוקנה דווקא על שינת לילה:

רמב"ם הלכות תפילה פרק ז הלכה א:

כשתקנו חכמים דברי תפלות אלו, תקנו ברכות אחרות לברך אותן בכל יום אלו הן: **כשיכנס אדם למטתו לישן בלילה** מברך: 'ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם המפיל... ברוך אתה ה' המאיר לעולם כולו בכבודו'.

❖ לדעתך, מדוע חכמים תקנו קריאת שמע שעל המיטה דווקא על שינת לילה ולא תיקנו אף על שינת יום?

רבי בצלאל שטרן בספרו 'בצל החכמה' כתב, שאף כשהולך לישון סומך לחשיכה ורוב שינתו תהיה בלילה לא יאמר קריאת שמע וברכת 'המפיל':

שו"ת בצל החכמה חלק ה סימן קסו אותיות ט, י:

ההולך לישן ביום, גם אם תימשך שינתו לתוך הלילה, אסור לו לברך על שינה זו ביום... דכל שמברך בשעה שאין אפשרות לאותה ברכה לחול באותה שעה, לא לגבי ידידה (הוא עצמו) ולא לגבי אחריני (אחרים), כי לא מטי עדיין זמניה (משום שלא הגיע עדיין זמן הברכה)... לא יצא ידי חובה מכיון שעדיין לא מטא (הגיע) זמן חיובא לא לדידיה ולא לאחרניא... כיון שלדעת רובם המכריע של הפוסקים לא הותקנה לברך ברכת המפיל רק על השינה בלילה, ואם יברכנה ביום גם אם ישן מיד לא עלתה לו ברכתו, כי ביום לא הגיע עדיין זמנה של אותה ברכה, שוב גם אם יברך וישן מיד ושינתו תמשך לתוך הלילה, גם כן לא הועילה לו ברכתו כיון שאין שייכות לברכת המפיל ביום כלל... ואפילו הולך לישן בבין השמשות לא יברך המפיל... מובן שאם הלך לישן

והגית בו' - דפי לימוד עצמי לחיילי צה"ל

במתנמנם דהיינו נים (ישן) ולא נים תיר (ער) ולא תיר, כן כתב בית יוסף.

ישנם פוסקים שכתבו שהגדרת קביעות השינה תלויה בהרגליו של אותו אדם:

שו"ת כפי אהרון חלק א סימן לה:

ולפי עניות דעתי נראה... דשיעור שינת קבע הוא, כשמניח עצמו לישן בלילה אפילו לזמן מיעוט כשאינו בדעתו לישן עוד בלילה הזה, ואז בודאי צריך לברך ברכת המפיל קודם השינה, **דכל שינת הלילה שאין אחריו שינה אחרת באותה לילה חשיב שינת קבע**, ואפילו כשבדעתו לישן עוד באותה לילה, מכל מקום אם השינה ראשונה עיקרית אצלו, כגון, אם מניח עצמו לישן בלילה ודעתו לקום לעשות איזה מלאכה ובגמר מלאכתו דעתו להניח עצמו מעט לישן, מברך על שינה הראשונה ולא על השנייה, כיון שהראשונה עיקרית אצלו וכל כיוצא בזה, אבל אם שינה הראשונה אינה עיקרית אצלו רק שינה השנייה, כגון, אדם שתרדמה נופלת עליו, או שראשו בל עמו ללמוד וכדומה ומניח עצמו מעט אפילו לאיזה שעות להשקיע רעיוני חושיו ולעמוד בלילה למלאכתו או ללימודו וככלות מלאכתו בדעתו לישן בקביעות, אז מברך על שינה השנייה ולא על הראשונה, כיון שהראשונה אינה עיקרית אצלו רק השנייה כנ"ל, ושינה ראשונה חשיבה שינת עראי.

- ❖ **סכמ, מהם השיטות השונות לגבי הגדרת שינת קבע?**
- ❖ **האם איש צוות בטנק, שישן בו בהפוגה בין התרגול בלילה להמשך התרגול בבוקר, צריך לקרוא קריאת שמע ולברך ברכת 'המפיל'?**

ד. הלכה למעשה

כך נפסק להלכה בספרנו 'תורת המכנה':

- א.** אין אומרים קריאת שמע על שינת יום, ואף על שינה המתחלת ביום ונמשכת בעיקרה בלילה, שלא תוקנה קריאת שמע על המיטה אלא על שינת לילה.
- ב.** אין אומרים קריאת שמע על המיטה אלא קודם שינת קבע. לפיכך, איש צוות טנק המנמנם מעט בהפוגה שבין תרגולי הלילה, וכן חיילים המנמנמים במהלך המארב לא יקראו קריאת שמע.
- ג.** חיילים שישנים במהלך נסיעה **ממושכת** באוטובוס, יקראו קודם לכן קריאת שמע היות שהיא שינה משמעותית (על כן חשובה שינה זו כשינת קבע) אף שישנים בבגדיהם ולא על מיטתם.

ביום ולא נרדם והוא עדיין ער וכבר נהיה לילה, שצריך אז לברך ברכת המפיל.

- ❖ **מדוע, לפי שו"ת בצל החכמה, אדם שהלך לישון לפני חשיכה לא יקרא קריאת שמע ויברך 'המפיל', אף שעיקר שינתו תהיה בלילה?**

ב. שינת קבע בלילה

רבי אליעזר דוד גרינולד, בספרו 'קרן לדוד', כתב שמצות קריאת שמע שעל המיטה תוקנה דווקא כשעומד לישון שינת קבע:

שו"ת קרן לדוד חלק אורח חיים סימן ס:

הנה בגמרא ברכות (דף סב) איתא הנכנס לישון על מטתו אומר שמע ישראל וכו' ואומר ברוך המפיל... נראה פשוט דבגמרא לא כיוונו אלא על שינת קבע דלילה, דהברכה לא נתקן אלא על שינת קבע ולא על שינת ארעי, ומשום הכי דייקו ואמרו לישון על מטתו, דזה מקרי שינת קבע לאפוקי על אצילי ידיו (מרפקיו).

- ❖ **כיצד למד בשו"ת קרן לדוד מן הגמרא בברכות, שמצוות קריאת שמע שעל המיטה תוקנה דווקא על שינת קבע?**

האשל אברהם הוסיף שאף בשינת ארעי נכון להרהר את ברכת 'המפיל':

אשל אברהם (בוטשאטש) סימן רלט:

מה שנוהגים לישן ארעי בלי ברכת המפיל, נראה שסומכים את עצמם על שמסתמא דעתם בברכת המפיל על כל השינות שמאז עד שינת קבע שבליילה שאחריה... אך מכל מקום מצד חשש הנאה מעולם הזה בלא ברכה, נכון להרהר על כל פנים הברכה גם קודם שינת ארעי שבליילה, וכמו שכתבתי במקומות רבים שהברכה שבהרהור היא מצטרפת רק לטובה.

נחלקו הפוסקים בהגדרת שינת קבע:

הרא"ש לגבי ברכות התורה כתב, שהדבר תלוי בצורת השינה:

שו"ת הרא"ש כלל ד סימן א:

אדם הרגיל לשכב על מטתו בכל יום ולישן, שינת קבע מיקרי... אבל הרגיל להתנמנם מיושב או על אצילי ידיו, שינת עראי הוא.

אולם הט"ז לגבי אכילה קודם תענית כתב, שאף שינה שאינה על המיטה נחשבת כשינת קבע:

ט"ז אורח חיים סימן תקסד ס"ק א:

שינת קבע - פירוש אפילו שלא על מטתו, ולא מקרי עראי אלא

'והגית בו'

דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל
יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית
מערכת: סא"ל הרב ישי איתן רע"ן הלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד הלכה,
סרן הרב דודי גרינפלד קמ"ד כתיבה, אע"צ הרב חנניה שפרן
כתיבה ועריכה: רב"ט ר' יצחק ענתבי
הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות: bmlhalacha@gmail.com

